

Vedet ja vesistöt koulumatkamuuistojen maisemassa

Päivi Granö

Oletettavasti jokainen nykyinen ja entinen koululainen muistaa koulumatkansa tai -tiensä. Sen lyhyen tai pidemmän reitin, joka vei kotoa kouluun ja takaisin. Liikkumistavasta, paikasta ja ajasta riippuen muistoihin sisältyvät sosiaaliset suhteet ja keholliset kokemukset erilaisine aistimuksineen. Samanlaisena toistuva arki ei jätä mieleemme vahvoja jälkiä, mutta merkitykselliset tapahtumat ja havainnot saatetaan muistaa hyvinkin aisti-voimaisina (Bietti 2010). Koulumatkassa yhdistyy toistuva, vuosia kestänyt ja vuodenviertoa noudattanut kulkeminen – kouluun–kotiin, kouluun–kotiin – sekä yksittäiset episodit, jotka palautuvat mieleen, jos niitä kutsuu. Koulutiellä kohdataan maisema, kokonaisuutena ja osina. Maisemaa eletään ja maisemassa koetaan.

Lapsen koulumatkaa tutkitaan vilkkaasti useilla tieteenaloilla, kuten terveystieteissä, yhdyskuntasuunnittelussa, ympäristöpsykologiassa, maantieteessä ja kasvatustieteissä. Uusimmissa tutkimuksissa on tyypillistä yhdistää eri alojen näkökulmia. Arkinen, jokaista lasta usean vuoden ajan koskettava liikkuminen antaa mahdollisuuksia pohtia esimerkiksi koulumatkan vaikutuksia fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin (Harrison ym. 2011; Rothman ym. 2015; Bosch ym. 2020; Michail ym. 2021). Ympäristöpsykologian alalla on todettu, että erityisesti kävellen kuljettu koulutie on yhteydessä lapsen spatiaalisen ajattelun kehittymiseen (Moran, Eizenberg ja Plaut 2017). Yhdyskuntasuunnittelu, koulujen sijainti ja liikenne mahdollistavat tai voivat toisaalta vaikeuttaa lapsen omatoimista liikkumista (Larsen ym. 2009; McDonald ja Aalborg 2009; Rothman ym. 2015; Bosch ym. 2020; Vasey ym. 2022). Asuinalueiden turvattuus hankaloittaa lapsen kouluarkea (Rothman ym. 2015; Vasey ym. 2022). Myös kulttuuriset tekijät, kuten perheiden vastuut ja mahdollisuudet tukea lasten koulunkäyntiä, näkyvät lapsen arkipäivän liikkumistavoissa. Käveleminen kouluun sisältää myös leikkiä, sosiaalisten suhteiden rakentamista ja ylläpitoa, luonnon kokemista sekä tilallista ajattelua ja hahmottamista. (Ross 2007; McDonald ja Aalborg 2009; Morojele ja Muthukrishna 2012; Granö 2016; Scannell ym. 2016; Moran, Eizenberg ja Plaut 2017; Vasey ym. 2022.)

Tässä artikkelissa tarkastelen lapsen kokonaisvaltaista suhdetta niihin paikkoihin, jotka avautuvat ja sisältyvät aikuisena muistettuun koulutiehen. Empiirisenä aineistona ovat visuaaliset, ylisukupolviset ja dialogissa tuotetut visuaaliset ja sanallistetut koulumatkakuvaukset vuodelta 2022, jolloin kuvataidetta sivuaineenaan opiskellut opettajaopiskelijaryhmä

teki piirtämis- ja kerrontatehtävän yhdessä isovanhempansa tai vanhempansa kanssa (tarkemmin seuraavassa osiossa). Tutkin lapsen suhdetta paikkaan humanistisen maantieteen näkökulmasta, ja siitä tarkentuvassa lasten maantieteessä. Fenomenologian klassikoiden mukaan ihminen elää jossakin paikassa, tilanteessa, ajassa ja sosiaalisissa suhteissa (esim. Heidegger 2000). Liikkuessaan ja aistiessaan lapsi on kehollisessa vuorovaikutuksessa ympäristöönsä. Lapsen oma tiedollinen ja tajunnallinen ymmärrys omasta ympäristöstä on siten kokonaisvaltaista elettyä kokemusta maisemasta, jossa tunteet, kehollisuus, identiteetti ja muistot yhdistyvät. (Dunkley ja Smith 2019; Seamon 2023, 15–16.)

Artikkelissa sovellettavien teoreettisten ja metodisten käsitteiden ja näkökulmien moninaisuus johtuu aineistolähtisyydestä: kuvista, joiden tuottamis- ja tulkintaprosessit avaavat useita inhimillisen kokemuksen maailmoja. Keskeisiä käsitteitä, joihin palataan seuraavissa kappaleissa, ovat paikka, paikan kehollinen kokeminen ja muistaminen, maisema, ylisukupolvisuus ja kuva. Metodi painottuu visuaaliseen analyysiin. Muistojen tuottamiseen ja kertomiseen liittyvät kirjalliset aineistot tukevat ja laajentavat visuaalisen aineiston tulkintaa. Aineistot tuotettiin taidekasvatuksen kontekstissa, mutta niiden tulkinta sijoittuu humanistiseen maisemantutkimukseen.

Paikan kokeminen ja muistaminen

Artikkeli tarkentuu muistettuihin ja dialogisesti visualisoituihin *koulumatkakertomuksiin*, joissa muistamisen eräänä kohteena tai keskeisenä elementtinä on vesi tai vesistö suomalaisessa maisemassa. Muistaminen ja muistin visualisointi kohdistuvat koulumatkan mitaiseen koettuun *maisemakokemukseen*. Se linkittyy monin tavoin muistelijan sosiaaliseen, kulttuuriseen, tilalliseen ja historialliseen kontekstiin. Tutkimuskysymykseni on siten: Mitä ja millaisia vesistöihin liittyviä koulumatkamuittoja opiskelijoiden visualisoimissa ylisukupolvisen muisteluun perustuvassa aineistossa esiintyy? Ylisukupolvisuus tarkoittaa tässä artikkelissa sitä, mikä siirretään sukupolvelta toiselle (ks. esim. Keiski 2018).

Koulumatka on lapsen merkittävä henkilökohtainen ja kehollinen kokemus, kuten maaseudun lasten koulumatkoja tutkineet kasvatustieteilijät Pholoho Morojele ja Nithi Muthukrishna toteavat (2012). Lasten maantieteen edustajat Jutta Balldin ja Anne Harju (2021) tarkastelevat lapsen kokonaisvaltaista liikkumista. Heidän mukaansa kehollinen suhde ympäristöön koetaan rytmisyytenä, ja erityisesti koulumatkassa on toistoa ja jatkuvuutta, liikkeen ja ajan rytmiä. Historiantutkijat Colin G. Pooley, Jean Turnbull ja Mags Adams (2005) tarkastelevat lasten koulumatkoja 1940-luvulta 2000-luvulle. Tutkimuksen mukaan kokemuksissa on samaa se, miten lapset nauttivat koulumatkasta, koska se antaa mahdollisuuden kulkea yhdessä ystävien kanssa ja yhdistää kulkemiseen leikkiä. Paikalla on vahva sosiaalinen ulottuvuutensa. Ympäristöpsykologian mukaan henkilökohtaisella identiteetillä on yhteys paikkaan (Raymond, Brown ja Weber 2010). Paikka voi siten määritellä, keitä olemme. Yhteys paikkaan välittyy myös yhteisön, esimerkiksi perheen ja suvun tai laajemman yhteisön kanssa jaettuun historiaan. Paikan merkitys voi rakentua myös vahvasta tunneyhteydestä luontoon. Kouluikäisellä lapsella on suuri tarve kulkea luonnossa, tuntea puut ja leikkipaikat, etsiä salaisimmat piilopaikat (Scannell ym. 2016). Luonnon voi määritellä useasta näkökulmasta. Tässä yhteydessä tarkastellaan luontoa suhteessa ihmiseen; ihmisen toiminnan paikkana, kulttuuriympäristönä sekä esteettisenä kokemuksena, joissa kaikissa on keskeistä kehollisuus (Hankonen 2023). Maantieteilijä Owain Jones (2003) painottaakin tunteiden ja kehollisten kokemusten tärkeyttä merkityksellisten paikkamuistojen synnyssä.

Ranskalaisen historioitsijan Michel de Certeau (1984, 115) mukaan jokainen kertomus on matkakertomus. Määritelmä sopii erityisen hyvin tarkasteltaessa kerrontaa koulumatkoista. De Certeau kirjoittaa, että paikat kytkeytyvät yhteen siten, että paikka sisältää toisen paikan niin ajallisesti kuin tilallisestikin. Paikassa on muisto jostakin toisesta paikasta. Liikkeen yhdistäminen paikkaan on keskeistä, jokainen paikka sisältää mahdollisuuden tulla ja lähteä. Veden ja erityisesti joen liikkuva olemus yhdistyy muistin mahdottomuuteen pysyä aina samana (ks. Jones ja Green 2022). Kirsten Hastrupin antropologisissa tutkimuksissaan ja teksteissään käyttämä käsite vesimaailma/t (engl. *waterworld/s*) kuvaa tarkasteluni otetta ja näkökulmaa. Vesimaailma on kokonaisvaltainen koettu paikka, jota voi tarkastella etnografian menetelmin eri kulttuureissa maapallon monessa kolkassa, kuten Kirsten ja Frida Hastrupin toimittaman teoksen *Waterworlds. Anthropology in Fluid Environments* (2017) useat tutkijat tekevät. Vedet ja yhteisöt ovat aina liittyneet perustavanlaatuisesti yhteen. Vesillä on osansa esimerkiksi uskonnoissa, legendoissa ja opetuksissa. Vedet liittyvät jokaiseen kulttuuriin kautta ihmisen historian (Strang 2017, 250). Vesi ja vedet ovat myös metaforia liikkumiselle, virtaamiselle ja muuttumiselle (mts. 271). Humanistiseen maisemantutkimukseen sijoittuva kartoitus Kokemäenjoen rantojen merkityksestä ja käytöstä kuvaa, miten joki voi olla osa kokijan henkilökohtaista identiteettiä. Vahva suhde vesistöön syntyy muistojen, toistuvan arjen ja sosiaalisten suhteiden kautta. (Hankonen ja Kirveslahti 2021, 106–109.)

Vesimaailman ohella kirjallisuudesta löytyy vaikeasti suomeksi kääntyvä käsite *waterscape*, josta käytän suomenkielistä ilmaisua *vesimaisema* (vrt. *landscape*). Tutkittavaa maisemaa, jonka keskeisin elementti on vesi, tarkastellaan esimerkiksi visuaalisena, koettuna ja kulttuurisena ilmiönä. Kummankin käsitteen merkitys on siinä, että vesi yhdistää kulttuurin ja luonnon siten, että dualismi katoaa. (Orlove ja Caton 2010.) Vesi, jonka tunkeutumista ei voi estää, luo aina reittinsä ihmisen olemassaoloon. Yhdistän siten antropologiset vesimaailma- ja maisemäkäsitteet ja historioitsija Michel de Certeau'n näkemyksen paikan, paikantamisen ja kerronnan välisestä suhteesta. Muisti on keskeinen osa tätä itsemme paikantamisprosessia. Historioitsija Pierre Noran (1989) muotoileman muistin paikka -käsitteen (ransk. *Lieux de Mémoire*) ovat tuoneet suomalaiseseen humanistiseen tutkimukseen muistitietotutkijat Outi Fingerroos (2006) ja Ulla-Maija Peltonen (2003). Muistin paikat nousevat fyysisistä maisemakokemuksista, kuten Ria Ann Dunkley ja Thomas Aneurin Smith (2019) toteavat. Kirjoittajat esittävät, että muistista on kutsuttavissa erityisesti tunnepitoiset lapsuuden lähiympäristön keholliset paikkakokemukset. Muistelija liikkuu lapsuuden topografiassa. Fenomenologisesta paikkakokemuksesta kirjoittavan, filosofi Edward S. Casey'n (2001) mukaan muisto paikasta herää välittömänä tuntemuksena. Sillä on perustansa niissä kokemuksissa, joita kehomme on elämämme aikana tuntenut, ja niissä paikoissa, joissa kokemukset ovat syntyneet. Samaan ilmiöön viittaa myös maantieteilijä Anssi Paasi (1998), jonka mukaan maisemamuistojen synnyssä ja säilymisessä keskeisiä elementtejä ovat paikkaan liittyvät aistikokemukset.

Yhdessä tuotetut kuvat

Tämän artikkelin aineistona käytettyjä kuvia ei varsinaisesti tuotettu tutkimustarkoitukseen, mutta olen saanut kuvien julkaisemiselle ja tutkimuskäytölle opiskelijoilta kirjalliset luvat. Vanhempien muistelijoiden osallistuminen harjoitukseen oli vapaaehtoista, ja opiskelijat huolehtivat tutkittavien informoinnista henkilötietojen käsittelyyn liittyen. Näitä vanhempien ihmisten henkilötietoja tässä artikkelissa ei käytetä. Muutama opiskelija sen sijaan toivoi, että heidän nimensä mainitaan, mikäli kuva julkaistaan tutkimuksen yhteydessä.

Nimettömänä esiintymistä toivoneiden opiskelijoiden aineistositaateissa käytän kirjainkoodia. Tekijän nimen ilmaiseminen tutkimuskontekstissa on keskustelun kohteena esimerkiksi feministisessä tutkimuksessa (Gordon 2019). Taiteen traditiossa tekijällä on vahva omistusoikeus teoksiinsa ja tekijyyteensä, ja hänen on myös voitava valita tekijännimen, nimimerkin tai nimettömyyden välillä. Lea Pennasen taidekasvatuksen alan väitöskirja käsittelee tekijyyden ja toimijuuden tunnustamista. Pennanen sitoutuu kysymyksessä niin sanottuun moraaliseen oikeuteen, jonka mukaan tekijä on ilmoitettava siten kuin hyvä tapa vaatii. Se, että tekijä tunnustetaan ja nimitään tekijäksi, voi olla hänelle myös voimauttava kokemus. (Pennanen 2023, 13.) Koska artikkelin kuva-aineiston tuottajina ovat toimineet aikuiset opiskelijat taidekasvatuskontekstissa, kunnioitan mainittujen opiskelijoiden, Josefiina Linnan ja Severi Mattilan, henkilökohtaista toivetta nimen julkaisemisesta.

Muistelujen dokumentoinnin – eli tässä artikkelissa aineistona olevat kuvat ja niihin liittyvät muistiinpanot – toteuttivat yliopisto-opiskelijat lukuvuonna 2021–2022 Visuaalinen ympäristö -nimisellä kurssilla. Toimin kurssin opettajana. Opintokokonaisuuden tavoitteet liittyvät käsitykseen, jonka mukaan taide ja taiteellinen toiminta ovat erityisiä, muista tiedonaloista poikkeavia tapoja tutkia ja tuottaa tietoa sekä ymmärrystä (Räsänen 2008, 72–77). Kuvien tuottaminen, muistojen visualisointi, toimi siten opiskelijoille esimerkiksi menetelmänä saada tietoa edellisten sukupolvien paikkaan liittyvistä kokemuksista, paikan merkityksestä yksilölle sekä tapana lisätä yleisesti ymmärrystä koulutien merkityksestä lasten elämässä. Tehtävän ohjeeksi annoin, että muistelijan ja opiskelijan välillä olisi vähintään yksi sukupolvi eli noin kolmekymmentä vuotta. Muistelijaksi valikoitui oma vanhempi tai isovanhempi. Kuvan kuitenkin piirsi tai maalasi nimenomaan opiskelija: yhdessä tapauksessa yhdessä muistelijan kanssa piirtäen (kuva 1) ja muissa tapauksissa itsenäisesti muistelijan kertomuksen pohjalta. Koska opiskelijat asuivat opiskelupaikkakunnallaan ja COVID-19 -pandemia oli vielä aktiivisessa vaiheessa, osa muistelu- ja kuvantuottamistilanteista tapahtui virtuaalisesti esimerkiksi Zoom-ympäristössä tai videopuhelulla. Opiskelijat eivät kokeneet etäisyyttä hankalana, vaan heidän mielestään kuvien tuottamistilanne oli jaettavissa, ja muistelijakin saattoi helposti antaa valmiista työstä palautteen.

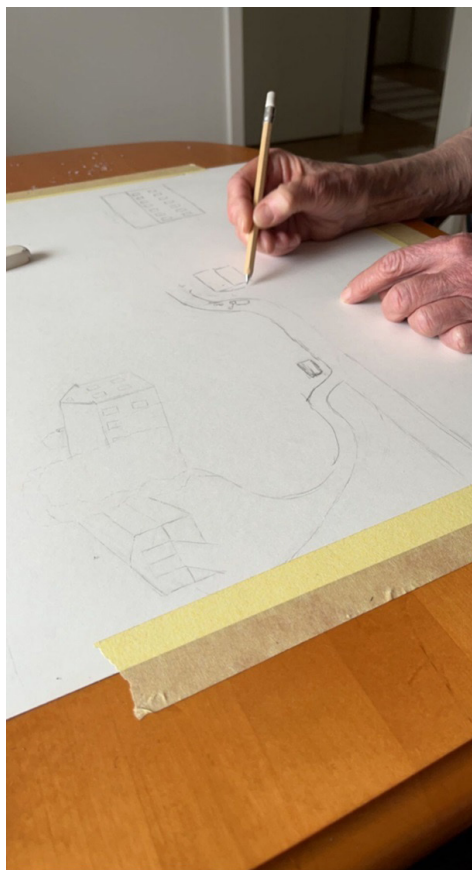
Kuvat syntyivät kerronnan tahdissa ja kertojaa kuunnellen, toisinaan hitaasti ja epäröiden. Muistelijat etsi hahmoa koulutielleen, ja opiskelija tuotti muiston näkyväksi usein paikasta, joka ei ollut hänelle omakohtaisesti tuttu tai tunnettua maisemaa ei ollut tarkasteltu aikaisemmin muistellen. Piirtäjät saivat muistelijoilta myös palautetta tuloksesta. Kuvat ovat siten sellaisten prosessien tuotteita, joissa muisti tuottaa nykyhetkessä jotakin haparoivaa, jota ei ole ehkä ajateltu vuosikausiin ja jonka visualisointi toiselle ihmiselle tuotettavaksi on vaativa mentaalinen tehtävä. Samoin kuvan tekijä asettui jännittävään ja erityiseen tilanteeseen. Opiskelijat kertoivat, että he kuuluivat ensimmäisen kerran oman (iso)vanhempansa kertovan koulutiestaan. Koska (iso)vanhemman lapsuusmuistoihin sisältyi monenlaisia lapsen tunteita ja elämyksiä, opiskelijat kokivat muistelutilanteen merkitykselliseksi ja vaikuttavaksi, kuten Josefiina Linna (2022) kuvailee: ”Tehtävä oli mieluinen ja valitsin kyllä oikean henkilön, koska sain [häneltä] niin mahtavia tarinoita, joita en ollut ennen kuullutkaan.” Kyse on siten ylisukupolvisesta dialogisesta kuvantekemisestä.

Opintotehtävän palauttivat kaikki ryhmän neljätoista opiskelijaa. Näistä kahdeksassa kuvassa esiintyy jokin vesielementti, ja näitä kuvia tarkastelen tässä artikkelissa. Lisäksi yhdessä kuvassa kerrotaan talvisesta koulumatkasta lumisessa maisemassa, jolloin veden yksi elementti on keskeisesti läsnä. Jätin kuitenkin tämän kuvatarkastelun ulkopuolelle.

Tutkimusaineistoon sisältyy opiskelijoiden tuottamien kuvien ja selittävien tekstien lisäksi kirjoittamani lyhyet muistiinpanot, jotka kirjasin opiskelijoiden kertoessa kuvistaan palautetilanteessa.

Tehtävätyyppinä muistojen visualisointi on tuttu monelle kuvataiteen opettajalle. Myös monet luokanopettajat piirättävät lapsilla koulumatkakuvia. Niiden avulla harjoitellaan esimerkiksi karttojen tulkintaa sekä pohditaan koulumatkaan liittyviä turvallisuustekijöitä. Tehtävät, joita tehdään kotona vanhempien tai isovanhempien kanssa, liittyvät myös ympäristöopin ja historian aiheisiin. On huomionarvoista, että kuvien tekijät opiskelivat sivuaineenaan kuvataidetta ja ovat tottuneita kuvantekijöitä. Edellä mainitut opintotehtävään liittyvät taustat ovat minulle tuttuja, koska olen toiminut pitkään luokanopettajien ja kuvataiteen aineenopettajien kouluttajana yliopistoissa.

Kuva 1. Koulumatkan kuva alkaa hahmottua isovanhemman piirtämänä. Kuvaan piirtyi joen varteen rakentunut kylämaisema. M. 2022.

Tarkastelen aineistoa visualisoituina ja kerrottuina muistoina. Tulkitsen kuvia kulttuurisen visuaalisen analyysin menetelmin kiinnittäen huomion sekä yksityiskohtiin, kokonaisuuteen että kontekstiin. Tulkinnan keskeinen tehtävä on kuvailla, selittää ja ymmärtää kuvat suhteessa siihen aikaan ja paikkaan, jossa ne ovat syntyneet. Samalla tulkitsijana pyrkimykseni on olla tietoinen omasta osallisuudestani tulkinnan muotoutumisessa. Myös konkreettinen kuvien tekeminen ja niiden materiaalisuus huomioidaan. Käytännössä kuvien tarkastelu etenee edestakaisena prosessina yksityiskohdista kokonaisuuteen. Tällöin kuvissa tunnistetaan yksityiskohtia, kokonaisuuksia, esittämisen tapoja ja niiden yhteyksiä visuaaliseen kulttuuriin. Tässä tapauksessa konteksteja ovat esimerkiksi kartat sekä maiseman, rakennelmien ja luonnon esittämisen tavat. Lisäksi kuvien tulkintaan vaikuttavat muistelujen kirjalliset esitykset. (Ks. esim. Rose 2008; Bal 2009; Granö ja Koivurova 2019.) Kuvilla voidaan tuoda esille asioita uudella tavalla ja avata kokemuksia, joita on hankalampaa tai erilaista sanallistaa. Representaatiomuotona kuvat voivat lisätä viestimisen kokonaisvaltaisuutta ja kehollisuutta. Tutkimustilanteessa kuvilla ja kuvien tuottamisella on mahdollisuus tukea tutkijan ja tutkittavan vastavuoroisuutta. (Weber 2008, 44–46.) Esimerkiksi Skotlannin maalaismaisemiin sijoituvassa Nicola J. Rossin (2007) tutkimuksessa tarkas-

tellaan lasten koulumatkoja lasten ottamien valokuvien ja pienten kertomusten pohjalta. Kuvien merkitys on erityisesti siinä, että ne tuovat esille maiseman pienipiirteisyyden ja lapsen kokemukset siitä, miten hän kulkee ajassa ja paikassa. Lasten tunteet ja liikkumisen rytmi ovat tulkittavissa kuva-aineistosta. Niistä välittyy myös heidän sitoutuneisuutensa ja tunnesuhteensa sekä maisemaan että paikallisyhteisöön.

Ylisukupolvisten muistojen kohtaaminen

Arkisten tapahtumien muistot nousevat esille, kun niistä kysytään ja keskustellaan. Tällainen keskustelu on hyvin tavallista perheyhteisössä. Vanhemman sukupolven muistelu rakentaa yhteyttä suvun ja perheenjäsenten kesken ja kertoo, keitä me olemme ja mihin me kuulumme. Aktiivisella muistelulla on siten sosiaalinen tehtävänsä. (Bietti 2010; Reese ym. 2017; Wank ym. 2020.) Kahden eri sukupolvea edustaneen henkilön kohtaaminen on sukupolvet ylittävä ja yhdistävä tilanne. Tällaista kerrontatilannetta pidetään tärkeänä lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja identiteetin kehityksessä. Ylisukupolvinen kerronta tukee nuoren omaa elämäkerrallista ääntä. Tavallisinta on kuitenkin, että vanhempien kerronta tapahtuu pienissä erissä, tavallisen arjen keskellä, kun jokin asia tulee luontevasti esille. (Reese ym. 2017; Elias ja Brown 2022.)

Koulumatkakuvauksien tuottamisen yhteydessä ilmeni, että tavallinen ja toistunut arki ei yleensä ole muistamisen kohde, esimerkiksi koulumatkoista ei ole tullut kerrotuksi omille lapsille tai lapsenlapsille. Muistelutilanteessa esitetyt kysymykset ja keskustelun eteneminen johtivatkin eläytymiseen, muistojen pohdintaan ja valikointiin sekä epäilemättä myös tarpeeseen kertoa tietyistä näkökulmista. Lapsuuden muistelulle on tyypillistä, että se kertoo aikuisen nykyhetken merkityksenannoista. (Fingerroos 2006; Harris ja Valentine 2017.)

Prosessit poikkesivat toisistaan. Yksi opiskelija piirsi kuvan yhdessä isovanhempansa kanssa siten, että kummallakin oli kynä kädessään samanaikaisesti. Kuvaan ilmaantuneet kohteet herättivät muistoja leikeistä ja kylän asukkaista (kuva 1). Näin isovanhempi siirsi piirtämis- ja kertomistilanteessa paikkaan liittyvät muistot sukupolvelta toiselle. Toisen opiskelijan äiti piirsi ensin luonnoksen, jonka pohjalta opiskelija jatkoi kerrontaan ja valokuvaan nojautuen. Kolmannessa tapauksessa kuva syntyi pelkän puhelimesta kuullun tarinan pohjalta, ja opiskelija lähetti äidilleen kuvan ensimmäisen kerran vasta sen valmistuttua. Opiskelijat palauttivat myös tehtävän suorittamiseen liittyviä kommentteja. Näitä en ollut heiltä pyytänyt, mutta melkein kaikissa palautetuissa tehtävissä kerrotaan muistelu- ja kuvantekoprosessista. Siteeraan ohessa kahta opiskelijatekstiä, koska niistä on luettavissa tilanteen merkityksellisyys opiskelijalle sekä se, että jokapäiväisiä tapahtumia ei muistella tai kerrota. Vain yksi opiskelija kertoi, että koulumatkoista oli puhuttu aikaisemminkin, mutta ei kuitenkaan näin tarkasti.

Tehtävää oli mielestäni hauskaa tehdä, ja koska emme olleet aiemmin keskustelleet hänen lapsuutensa koulumatkoistaan, koen että ehkä opin samalla jotain uutta [hänenstä]. (T. 2022.)

Isovanhempani kertoi minulle paljon tarinoita koulumatkastaan ja muistoistaan, joita oli aivan ihana kuunnella. Tästä jäi minulle ainutlaatuinen muisto yhteisistä hetkistä [hänen] kanssa. (M. 2022.)

Maiseman esittäminen

Aineistoni kuvat muodostavat kokonaisuuden, jotka koostuvat tunnistettavista luonnomaisemista ja rakennettua ympäristöä esittävistä yksityiskohdista. Elementtien väri, koko, muoto ja sijainnit kertovat merkityksestä. Kuviin liittyvät kirjalliset selitykset ovat kertojan tuottamia ja opiskelijan muistiin kirjoittamia. On täten selvää, että aineisto yhtäältä etäännyy alkuperäisestä kokemusmaailmasta representoituessaan kolmella erilaisella kerrontatavalla. Toisaalta kerronta- ja kuvantuottamistilanteet koskettavat muistelijaa, hän pyrkii palaamaan lapsuutensa aisti- ja tunnekokemuksiin, joita hän ei ole mahdollisesti koskaan aikaisemmin

kertonut. Se, että muistelija näkee, miten hänen lapsensa tai lapsenlapsensa tuottaa muistoista uuden esityksen, tekee muiston näkyväksi ja on osapuolille ainutlaatuinen kokemus. Muistetusta ja koetusta maisemasta, josta ei ole enää mahdollista ottaa valokuvaa tai esittää aikaisempaakaan valokuvaa, syntyy uusi yhdessä tuotettu tulkinta. Emotionaalisen läheisyyden vuoksi tällainen aineisto on aivan erityinen ja intiimi.

Kuvien näkökulma maisemaan ja tapa kuvata paikkaa jakautuu aineistossa kahteen toisistaan poikkeavaan ratkaisuun. Neljää kuvaa voi luonnehtia kognitiivisiksi kartoiksi, joissa ympäristöjen elementit kuvataan kaksiulotteiselle pinnalle (ks. kuvat 1 ja 2). Laajempi maisema on esitetty karttana, mutta samalla yksityiskohdat on esitetty suhteellista kokoaan suurempina projektiokuvina. Tällainen karttakuvuus edellyttää monen erilaisen aikaan ja paikkaan liittyvän yksityiskohdan ja kokonaisuuden muistamista ja käsittelemistä (Moran, Eizenberg ja Plaut 2017). Sekä muistelija että kuvantuottaja ovat tietoisia paikan kuvaamisen tavoista. Vesistöt esitetään sinisinä, metsät vihreinä, tiet ruskeina tai harmaina pintamateriaalista riippuen ja rakennukset niiden muistettujen väritusten mukaisesti. Muistelija pyrkii sijoittamaan lapsuuden elämismaailmansa konventionaaliseen karttaesitykseen. Aikuisena hän on tietoinen esimerkiksi koulumatkan pituudesta kilometreissä, joten muistelutilanteessa kertoja ja kuvantekijä pyrkivät hahmottamaan mittasuhteet oikein. Vaikka kognitiivinen karttakuvuus irtautuu esittämistavassaan fenomenologian määrittelemästä kokemuksesta (ks. Seamon 2023, 54), samalla kertoja kuitenkin kertoessaan muistaa maailman, jonka hän on kokenut ja aistinut fyysisinä tuntemuksina ajaessaan polkupyörällä tai kävellessään polkuja ja teitä eri vuodenaikoina. Esimerkiksi opiskelijan läheinen muistelee:

Kostealla ilmalla kuului sähkön rätinä ja piti ajaa nopeasti. Joskus sai pyörällä pieniä sähköiskuja. (Ks. kuva 2.)

Kuva 2. Esimerkki kuvasta, jossa kartan päälle on lisätty selittävät tekstit sekä yksityiskohtia projektiopiirroksina. Josefiina Linna, akvarelli ja tussi, 2022.

Kertojat muistavat virtaavan veden ääniä ja pelkoa, joka kohdistui esimerkiksi koiriin, liikenteeseen tai outoihin vastaantulijoihin. Muistamiseen, sanalliseen kertomiseen ja kuvalliseen esittämiseen liittyvä haasteellisuus välittyy sekä valmiista kuvista että niihin liittyvistä kertomuksista. Julia Bennettiä (2014) lainaten kyse on paikan aktiivisesta olemuksesta: historiallinen, sosiaalinen ja materiaallinen paikka voidaan ymmärtää samanaikaisesti sekä kuviteluksi että kehollistetuksi kokemukseksi.

Projektiokuvaaminen on tyypillistä alakouluikäisten lasten kuvissa. Koska kyseessä ovat kuitenkin aikuiset ja taitavat kuvantekijät, kuvaustavalla on pohdittu tarkoituksensa. Suurennetut yksityiskohdat ovat muistin paikkoja (ks. Peltonen 2003; Fingerroos 2006): kasveja, kiviä ja muita luonnonelementtejä tai rakennettua ympäristöä, kuten taloja ja siltoja. Muistin paikkoihin tarkentuvat muistelijoiden episodiset ja semanttiset muistot (ks. Wank ym. 2020). Sen sijaan karttamaisia, ylhäältä päin kuvattuja elementtejä ovat muut maisemarakenteet, kuten tiet, rautatiet, polut, sähkölinjat ja vesistöt. Kaksi karttaesitystä on myös tekstitetty. Toiseen on kirjattu useita läheisen henkilön kertomia muistoja (kuva 2), toisessa on vain nimetty rakennukset: koti, koulu, lato ja muutama maisemaelementti (S. 2022). Tämä S:n maalaamaa akvarelli on aineistossa ainoa sellainen kuva, jossa siniseksi maalatut vesistöt – järvet, joki ja koski – ovat hallitsevassa osassa maisemaa.

Toinen kuvatyyppi, joita on myös neljä kappaletta, keskittyy kuvaamaan vain yhden tai muutamia yksityiskohtia lähinnä valokuvamaisina otoksina (ks. kuvat 3, 4 ja 5). Yksityiskohtaisiin elämyksellisiin muistoihin perustuva muistelu rikkoo siten sellaisen kognitiivisen kartta-ajattelun, jossa kuvataan koulumatka kokonaisuudessaan reittinä ja sijoitetaan muistetut

Kuva 3. Koulumatkasta on kuvattu vain yksi merkityksellinen paikka. Severi Mattila, digitaalinen piirustus, 2022.

paikat laajempaan maantieteelliseen kontekstiin. Kertoja sen sijaan on halunnut keskittyä tärkeimpään koulumatkansa vesistömuistoon. Kolme näistä kuvista esittää siltaa ja jokea sen alla, yhdessä kuvassa on kaivo lähiympäristöineen. Nämä ovat rakennettuja kohteita, joissa rakentamisen motiivi on liittynyt vesistöesteen voittamiseen tai veden käyttöön. Kiinnostavaa kuvissa on se, että kaikki yhteen tiettyyn näkymään sijoittuvat paikkaa esittävät muistot keskittyvät vesielementtiin. Kaivo on rakennelma, josta lapsia on usein peloteltu putoamisvaaran takia. A:n kuva kaivosta ja muistelijan selitykset kertovat kuitenkin virvoittavasta vedestä, jota saattoi pysähtyä nauttimaan:

Usein [hän] kouluun mennessään otti tyhjiä kannuja mukaan ja koulusta tullessa täytti ne kaivon vedellä, sillä se oli hanavettä parempaa. (Ks. kuva 4).

Karttakuvat ja kuvat, joissa on vain yksityiskohta koulutieltä, ovat kokemuksen kuvaajina ontologisesti erilaisia. Fenomenologian sanaston mukaisesti voisi sanoa, että yksityiskohtakuvat lähestyvät fenomenologista kokemusta (ks. Seamon 2023, 54). Tällaisia ovat esimerkiksi janon sammuttaminen raikkaalla vedellä tai riippusillan keinuva liike. Niissä muisto paikasta pysähtyy lapsen liikkumisen ja fyysisen kokemisen tasolle, vaikka kuvan tekijä esittääkin paikan valokuvakonvention mukaisesti. Muulla ympäristöllä ja jatkumolla ei ole merkitystä. Muistelijä keskittyy toistuvaan, jokapäiväiseen tilalliseen ja ajalliseen kehon rytmiin.

Muutamasta opiskelijan muistiinpanosta selviää myös se, miten kerronta eteni noudattaen tarkasti koulumatkan reittiä pysähtyen kohtiin, joihin liittyi merkittävämpiä muistoja. Jotkut kertojat huomioivat myös vuodenaikojen tuottamat erilaiset luontokokemukset. Esimerkiksi kirjallisessa selityksessä ja kertoessaan kuvasta S. mainitsi, että järven jäätyminen lyhensi muistelijan koulumatkaa. Polkupyörälenkin sijaan saattoi hiihtäen oikaista järven yli.

Kuva 4. Kertojan koulumatkan varrella oli kaivo, josta sai raikasta vettä. Kuvan piirtäminen väri-liiduilla sekä kuva-alueiden "värittäminen" vievät ajatukset alaluokan kuvataiteen tehtäviin. A., väriliitupiirustus, 2022.

Vesistöjen sulamis- ja jäätymisvaiheet edellyttivät koululaisilta jääolosuhteiden tuntemista ja kykyä arvioida kulkemisen turvallisuutta, varsinkin virtapaikoissa. Vaikka S:n akvarelli on laaja karttakuvaukseen, kertomuksen tasolla tärkeiksi nousevat yksityiskohdat.

Silta yli virran

Kahdeksasta kuvasta viidessä keskeisenä kerrottuna kohteena on silta. Josefiina Linnan läheinen henkilö kertoo:

Silta oli välillä semmoinen pysähtymispaikka. Käytiin joskus sillan alla, kun siellä tulva-aikana virtasi. (Ks. kuva 2, Josefiina Linna.)

Myös S:n kuvasta löytyvät sekä järven jäät ylittävät talvireitit että kosken ylittävä silta. T. kirjoittaa portfolioissaan läheisensä muiston paikasta:

[...] niiden [siltojen] liepeillä oli usein seisoskelemissä koulun vanhempia poikia, jotka omivat tilaa itselleen ja huutelivat ohikulkijoille.

E. tallentaa kertojan muistot riippusillasta, jota pidettiin hauskana juuri siksi, että sitä saattoi heiluttaa:

Siltaan kytkeytyi selkeästi erilaisia sosiaalisia muistoja, kun kavereiden kanssa oli siinä leikitty ja kiusaa tehty. (Ks. Kuva 5, E.)

Kuva 5. Riippusilta ylittää kuohuvan joen. E., akvarelli, 2022.

Severi Mattilan (kuva 3) läheisen pyörällä kuljetun koulumatkan eräänlainen taitekohta oli silta, koska siltaa lähestyminen, sillalla ajo ja sillalta eteneminen tarkoittivat ylä- ja alamäkien sekä maiseman vaihtelua. Mäet sillan kummallakin puolella olivat niin jyrkät, että pyörä piti taluttaa. Matka ikään kuin katkesi. Mattila on korostanut sillan merkitystä pysäyttämällä kuvassaan läheisensä seisomaan sillalle ja katsomaan virtaavaa vettä. Tehtävän palautetilanteessa opiskelija kertoi, että kyseinen koulumatka oli ollut myös hänen omansa, mutta hänelle merkittävin paikkaan liittyvä muisto on pyörätien pitkä ja tylsä osuus. Tilanne, jossa sekä kertoja että kuvantekijä muistavat saman koulutien, mutta kokemukset kuitenkin poikkeavat toisistaan, tuo esille paikkamuistojen henkilökohtaisuuden.

Paikkana silta on erityinen. Silta on sekä välitila että luonnon ja rakennetun maailman kohtauspiste. Se on muutos kehollisessa kokemuksessa ja äänimaailmassa. Se on muutos, joka rytmittää matkaa. Silta on myös liikkeen muuttumista, kun jalat tai polkupyörän renkaat on sovitettava sillan leveyteen. Esimerkiksi kaivokuvaan liittyvässä tekstissä kerrotaan kapeasta sillasta, jolla pyöräillessä piti olla tarkkana, ettei aja vastaantulevan kanssa yhteen (A. 2022). Mutta erityisesti silta on kokemus vedestä ja veteen liittyvästä liikkeestä, vuodenaikojen vaihtelun tuomasta leikistä ja yhdessäolosta.

Silta ja sillan alla kulkeva vesi ovat myös vaarallisia ja houkuttelevia. Toisaalta silta esiintyy paikkana, jossa sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä, joskus myös pelottavia. Siltavahti käyttää valtaa. Sadussa sillan alla asuu peikko, joka houkuttelee kiellettyyn. Sillan voi tulkita paikaksi, johon latautuu vallankäyttöä, ja siksi muistelija kertoo sillalla kulkemisen erilaisista strategioista (vrt. Morojele ja Muthukrishna 2012). Kahdessa karttakuvauksessa jokea ei ylitetä, mutta vesistönä se on kuin itsestään selvä vahva osa maisemaa. Se vie leveänä sinisenä elementtinä osan kuva-alueesta. Näissä jokimaisemissa on olennaista se, että koko kylä tai kaupunki elinkeinoineen on syntynyt kyseisen joen varteen. (M. ja K. 2022.) Jones ja Green (2022) huomauttavat, että varsinkin suuremmat asujaimistot saattavat kadottaa arjessaan yhteyden jokeen ja sen rytmiseen olemukseen – ja samalla tietoisuuden joen merkityksestä koko alueen historialle. Tämän artikkelin aineistot sijoittuvat maaseudulle tai pieniin kaupunkeihin, joissa ainakin fyysinen etäisyys joesta on säilynyt lyhyenä. Esimerkiksi kartoitus Kokemäenjoen varren porilaisten jokisuhteesta ei vastaa Jonesin ja Greenin arviota. Pääinvastoin, tietoisuus joesta ja sen merkityksestä kaupungille on keskeinen tutkimustulos. Samoin sillat osoittautuvat tärkeiksi toiminnan ja muistin paikoiksi. (Ks. Hankonen ja Kirveslahti 2021.)

Tutkimusartikkelit, jotka tarkastelevat lapsen ympäristökokemusta koulumatkalla tai aikuisen muistoja, korostavat, miten paikka koetaan ja merkityksellistyy sosiaalisesti, yhdessä yhteisön tai koulukavereiden kanssa koettuna (esim. Ross 2007). Aineistoni kertoo myös yksinäisistä koulumatkoista. Huomio saattaa liittyä siihen, että muistelija on keskittynyt nimenomaisesti omaan kokemukseensa. Hän on etsinyt yhteyttä lapsuutensa paikkoihin kehollista muistia tavoitellen. Toinen selitys on se, että opiskelijoiden vanhemmat ja isovanhemmat todellakin kulkivat koulutiensä yksin pienissä maalaiskylissä. Mikäli läsnä oli muita lapsia, yhteys oli sekä ystävyyttä ja leikkiä että isompien lasten uhkaavaa läsnäoloa.

Muistelutilanteen tuottamat kuvat ovat aineistona erityisiä, sillä verbaaliseen kerrontaan verrattuna ne ovat näkyväksi tehtyjä paikkamuistoja, joita nuoremman sukupolven edustaja ei ole voinut ennen tarkastella silmiensä edessä. Visualisoinnilla kertoja on voinut korostaa

tiettyjä maiseman elementtejä sekä tuoda näkyväksi paikkoja, jotka ovat kadonneet tai muuttuneet. Muistelijalle kuvan näkeminen oli myös uusi esitys lapsuuden maisemasta.

Vesi meissä

Asetin artikkelin tavoitteeksi tarkastella sitä kokonaisvaltaista suhdetta paikkoihin, joka avautuu ja sisältyy muistettuun koulumatkaan sekä erityisesti niihin *koulumatkakertomuksiin*, joissa vesi tai vesistöt muodostavat keskeisen elementin. Artikkelin aineistona olivat opiskelijoiden portfolioit, joihin kuvat ja tekstit oli tallennettu sekä kuvien palautetilanteessa kirjaamani lyhyet muistiinpanot. Artikkelin lähtökohdiltaan fenomenologinen, ja se yhdistää humanistisen maisemantutkimuksen näkökulmia taidekasvatuksen tutkimukseen. Tulinta perustuu kuvien kontekstia painottavaan visuaalisen aineiston analyysiin.

Minulla opettajana ei ollut ennakkokäsitystä siitä, millaisia kuvia opiskelijat palauttavat. En tiennyt mistä he ovat kotoisin tai keitä henkilöitä he kutsuvat mukaan kuvantuottamiseen. Innostukseeni artikkelin laatimiseen vaikutti useampi seikka. Ensinnäkin viehäytyin visuaalisten esitysten erilaisista ratkaisuista, toiseksi kiinnitin huomion vesimaisemien runsaaseen osuuteen kuvissa ja erityisen vahvasti vaikutuin opiskelijoiden esityksistä, kun he kertoivat muille kuvista ja niiden synnystä. Ylisukupolvinen ja dialoginen kuvien tuottaminen oli ollut merkittävä ja ainutkertainen kokemus. Vanhemmat joutuvat useinkin osallistumaan lastensa koulutehtäviin tavalla tai toisella. Aina se ei ole innostunutta tai osallistavaa. Tehtävä, jossa aikaisemman sukupolven edustaja sai keskittyä muistamaan, kertomaan ja lisäksi osallistua visuaalisen esityksen syntyyn, oli erityinen.

Koulumatkakertomuksista voi tulkita kertojan erilaisia tavoitteita. Kertoja voi keskittyä nimenomaisesti tarinoimaan viihdyttävästi, kuten Josefina Linnan aineisto näyttää. Kertoja saattaa ponnistella saadakseen maiseman kuvatuksi mahdollisimman tarkasti, niin että hän itsekkin voi nähdä miten kokemukset ystävydestä, ajan kulusta, liikkumisesta ja monenlaisista peloistakin tulevat näkyviksi. Joku kertoja pyrkii palaamaan muistettuun merkitykselliseen keholliseen *maisemakokemukseen*, kuten keinuvaan siltaan tai raikkaaseen veteen. Kertojan suhde opiskelijaan oli kuvien tuottamisen ytimessä. Omalle lapselle ja lapsenlapselle haluttiin jakaa jotakin sellaista, joka koettiin jakamisen arvoiseksi juuri sinä hetkenä. Toisaalta kertojalla oli motiivina auttaa nuorta suorittamaan kuvataiteen tehtävä, jonka opettaja oli hänelle asettanut. Artikkelin metodinen ote osoittaa, että visuaalinen esitys ehdottaa ja houkuttelee hyväksymään tietyn version paikan muistosta. Kuva luo tulkintaa paikasta, ja paikka rakentaa muistelu- ja kuvantekemistilanteessa kuvaa (Granö 2013).

Alkuperäistä maisemakokemusta, jota voi kutsua myös elämykseksi, toisinaan jopa esteettiseksi elämykseksi, ei muistelumenetelmällä saavuteta. Tutkijan aineisto on siten merkityksellistetyn kokemuksen tutkimusta. *Koulumatkakertomukset* sisältävät useita ajallisia kerroksia ja kertomisen tapoja. Kokemusten visuaalinen representaatio tuo kuitenkin tulkitsijalle sellaista aineistoa, jota verbaalinen kerronta ei tuota tai jota se jopa pakenee. Kysymyksiin mitä ja millaisia koulumatkamuistoja aineisto tuottaa voi lisäksi vastata, että visuaaliset ja kerrotut koulumatkamuistot sisältävät monipuolista koettuun paikkaan liittyvää tietoa esimerkiksi luonnosta ja lapsen elämismaailmasta. Koulumatkat ovat olleet myös oppimisen ja maailmaan tutustumisen paikkoja.

Vesimaailma- ja maisemakäsitteiden pohjalta koulumatkojen kuvaukset saavat laajemmat yhteydet. Kyse on merkityksellistetyistä ympäristöistä, sillä ne sisältävät ajan, paikan, kokemuksen, kulttuurin ja sosiaaliset suhteet. Samalla ne ovat laajoja näkymiä, jotka voi sijoittaa ihmisen elinympäristöön, jossa vedellä ja vesistöillä on aina ollut elämää ylläpitävä merkitys. Vesimaisema tarkoittaa koulutien näkymäksi, jossa vesi ja vesistöt ovat maisemallisia elementtejä. Muistelijat ovat eläneet yhteisöissä, joissa vesistöt ovat olleet liikkumisen mahdollistajia sekä rakennetun ympäristön muovaajia. Kun lapsi pysähtyi sillalle tuijottamaan virtaavaa vettä tai juomaan kaivolla kulauksen, hän oli samalla sekä maisemassa että vesiekologian äärellä. Pienikin joki laski järveen tai suurempaan virtaan, joka vei kohti merta, tulevaisuutta ja aikuisuutta. Kaivo tavoitti maan pinnan alla kulkevan virtauksen. Ihmisen yhteys veteen on yhteyttä maisemaan, mutta myös lapsen suonissa virtaavan veren yhteyttä kaikkiin maapallon vesiin.

Tutkimusaineistot

Opiskelijoiden tuottamat kuvat ovat osa kurssiportfoliota.

Kuva 1. M. Akvarelli ja piirustus selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

Kuva 2. Josefina Linna. Akvarelli ja piirustus selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

Kuva 3. Severi Mattila. Digitaalinen piirustus selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

Kuva 4. A. Väriliitupiirustus selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

Kuva 5. E. Akvarelli selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

K. Väriliitupiirustus selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

T. Tussipiirustus selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

S. Akvarelli selityksineen, kevät 2022. Kirjoittajan hallussa.

Kirjoittajan muistiinpanot kuvien palautetilaisuudesta, huhtikuu 2022.

Kirjallisuus

Bal, Mieke. 2009. "Visual Analysis." *The SAGE Handbook of Cultural Analysis*, toimittaneet Tony Bennett ja John Frows, 163–184. Lontoo: SAGE.

Ballin, Jutta ja Anne Harju. 2021. "The Rhythmicity of Daily Travel: Young Children's Mobility Practices Along the Mobile Preschool Route." *Children's Geographies* 19(5): 567–578. <https://doi.org/10.1080/14733285.2020.1828825>.

Bennet, Julia. 2014. "Gifted Places: The Inalienable Nature of Belonging in Place." *Environment and Planning D: Society and Space* 32(4): 658–671. <https://doi.org/10.1068/d4913p>.

Bietti, Lucas M. 2010. "Sharing Memories, Family Conversation and Interaction." *Discourse & Society* 21(5): 499–523. <https://doi.org/10.1177/0957926510373973>.

Bosch, Lander S. M., Jonathan C. K. Wells, Sooky Lum ja Alice M. Reid. 2020. "Associations of the Objective Built Environment Along the Route to School with Children's Modes of Commuting: A Multilevel Modelling Analysis (the SLIC study)." *PLOS ONE* 15(4): e0231478. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231478>.

- Casey, Edward S. 2001. "Body, Self and Landscape. A Geophilosophical Inquiry into the Place-World." Teoksessa *Textures of Place: Exploring Humanist Geographies*, toimittaneet Paul C. Adams, Steven Hoelscher ja Karen E. Till, 403–419. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- de Certeau, Michel. 1984. *The Practice of Everyday Life*. Ranskasta englantiin kääntänyt Steven Rendell. Berkley, Los Angeles, Lontoo: University of California Press.
- Dunkley, Ria Ann ja Thomas Aneurin Smith. 2019. "By-Standing Memories of Curious Observations: Children's Storied Landscapes of Ecological Encounter." *Cultural geographies* 26(1): 89–107. <https://doi.org/10.1177/1474474018792652>.
- Elias, Alexa ja Adam D. Brown. 2022. "The Role of Intergenerational Family Stories in Mental Health and Wellbeing." *Frontiers in Psychology, Section Psychopathology* 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.927795>.
- Fingerroos, Outi. 2006. "Karjala – muistin ja utopian paikka." *Alue ja ympäristö* 35(2): 3–14. Luettu 22.9.2024. https://www.ays.fi/alue-ja-ymparisto-lehti/arkisto/pdf/aluejaymp_2006_2_s3-14.pdf.
- Gordon, Rebecca. 2019. "'Why Would I Want to Be Anonymous?' Questioning Ethical Principles of Anonymity in Cross-Cultural Feminist Research." *Gender & Development* 27(3): 541–554. <https://doi.org/10.1080/13552074.2019.1664044>.
- Granö, Päivi. 2013. "Visuaalisuus kokemuksena ja tietämisenä paikan tutkimuksessa." Teoksessa *Visuaalisen kokemus - johdatus moniaistiseen analyysiin*, toimittaneet Päivi Granö, Anne Keskitalo ja Suvi Ronkainen, 67–77. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-691-2>.
- [Granö, Päivi. 2016.](#) "Play Environments of French Expatriate Children and Native Children in Finland." *Journal of Finnish Studies* 19(1): 187–207. <https://doi.org/10.5406/28315081.19.1.11>.
- [Granö, Päivi ja Anniina Koivurova.](#) 2019. "Lasten piirtämät pohjoiset perheet 70 vuoden takaa. Kuvan tulkinnan metodiset valinnat." Teoksessa *Jälkikuvia, kuvan jälkiä. Lasten ja nuorten taiteen tallentaminen ja tutkiminen*, toimittaneet Päivi Venäläinen, Jemina Lindholm, Seija Kairavuori, Tiina Pusa ja Susanne Ylönen, 147–168. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura verkkojulkaisuja 148. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. <https://doi.org/10.57049/nts.269>.
- Hankonen, Ilona. 2023. "Ihmisiä metsässä." *Terra* 135(1): 39–41. Luettu 22.9.2024. <https://terra.journal.fi/article/view/126827>.
- Hankonen, Ilona ja Maria Kirveslahti. 2021. *Vesikansa. Kokemäenjoki porilaisten elettyinä arkiympäristönä. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen julkaisuja* 58. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8324-7>.
- Harris, Catherine ja Gill Valentine. 2017. "Childhood Narratives: Adult Reflections on Encounters with Difference in Everyday Spaces." *Children's Geographies* 15(5): 505–516. <https://doi.org/10.1080/14733285.2016.1269153>.
- Harrison, Flo, Andrew P. Jones, Esther M.F.van Sluijs, Aedi Bentham Cassidy, Graham Bentham ja Simon J. Griffin. 2011. "Environmental Correlates of Adiposity in 9–10-Year-Old Children: Considering Home and School Neighbourhoods and Routes to School." *Social Science & Medicine* 72: 1411–1419. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.02.023>.
- Hastrup, Kirsten ja Frida Hastrup. 2017. "Introduction. Waterworlds At Large." Teoksessa *Waterworlds, Anthropology in Fluid Environments*, toimittaneet Kirsten ja Frida Hastrup, 1–6. New York, Oxford: Berghahn.
- Heidegger, Martin. 2000. *Oleminen ja aika*. Saksasta suomeen kääntänyt Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino.

- Jones, Owain. 2003. "Endlessly Revisited and Forever Gone': On Memory, Reverie and Emotional Imagination in Doing Children's Geographies. An 'Addendum' to "To Go Back up the Side Hill': Memories, Imaginations and Reveries of Childhood' by Chris Philo." *Children's Geographies* 1 (1): 25–36. <https://doi.org/10.1080/14733280302185>.
- Jones, Owain ja Heather Green. 2022. "Rivers—Mouths—Tides—Memories: A Creative, Inter-Deep-Mapping of Two River/Tidal Places. Love of Place, Memory and Affect; Movements, Patterns, Marks, and Practices of Care." *River Research and Applications* 38(3): 453–469. <https://doi.org/10.1002/rra.3887>.
- Keiski, Pia. 2018. "Naisten perheväkivaltakäyttäytyminen." *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 55(4): 382–385. <https://doi.org/10.23990/sa.75194>.
- Larsen, Kristian, Jason Gilliland, Paul Hess, Patricia Tucker, Jennifer Irwin ja Meizi He. 2009. "The Influence of the Physical Environment and Sociodemographic Characteristics on Children's Mode of Travel to and From School." *American Journal of Public Health*. 99(3): 520–526. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2008.135319>.
- McDonald, Noreen, C. ja Annette E. Aalborg. 2009. "Why Parents Drive Children to School: Implications for Safe Routes to School Programs." *Journal of the American Planning Association* 75(3): 331–342. <https://doi.org/10.1080/01944360902988794>.
- Michail, Nafsika, Ayse Ozbil, Rosie Parnell ja Stephanie Wilkie. 2021. "Experiences of Their Journey to School: Integrating Behaviour Change Frameworks to Inform the Role of the Built Environment in Active School Travel Promotion." *International Journal of Environment. Res. Public Health* 18(9): 4992. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094992>.
- Moran, Mika R. Efrat Eizenberg ja Pnina Plaut. 2017. "Getting to Know a Place: Built Environment Walkability and Children's Spatial Representation of Their Home-School (h-s) Route." *International Journal of Environment* 14(607): 2–21. <https://doi.org/10.3390/ijerph14060607>.
- Morojele, Pholoho ja Nithu Muthukrishna. 2012. "The Journey to School: Space, Geography and Experiences of Rural Children." *Perspectives in Education* 30(1): 90–100. <https://doi.org/10.38140/pie.v30i1.1741>.
- Nora, Pierre. 1989. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations* 26: 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>.
- Orlove, Ben ja Steven C. Caton. 2010. "Water Sustainability: Anthropological Approaches and Prospects." *Annual Review of Anthropology* 39(1): 401–415. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.012809.105045>.
- Paasi, Anssi. 1998. "J. G. Granön Puhdas maantiede ja nykyaika." Teoksessa *J. G. Granön Puhdas maantiede ja sen uusi tuleminen englanninkielisen käännöksen muodossa*, toimittanut Sakari Tuhkanen, 27–32. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 157. Turku: Turun yliopisto.
- Peltonen, Ulla-Maija. 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pennanen, Lea. 2023. *Lapsitekijyyden taidekasvatuksen kontekstissa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9272-9>.
- Pooley, Colin G. Jean Turnbull ja Mags Adams. 2005. "The Journey to School in Britain Since the 1940s. Continuity and Change." *Area* 37(1): 43–53. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2005.00605.x>.
- Raymond, Christopher M., Gregory Brown ja Delene Weber. 2010. "The Measurement of Place Attachment. Personal, Community, and Environmental Connections." *Journal of Environmental Psychology* 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.08.002>.

- Reese, Elaine, Robyn Fivush, Natalie Merrill, Qi Wang ja Helena McAnally. 2017. "Adolescents' Intergenerational Narratives Across Cultures." *Developmental Psychology* 53(6): 1142–1153. <https://doi.org/10.1037/dev0000309>.
- Rose, Gillian. 2008. *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. Lontoo: SAGE.
- Ross, Nicola J. 2007. "My Journey to School ...': Foregrounding the Meaning of School Journeys and Children's Engagements and Interactions in their Everyday Localities." *Children's Geographies* 5(4): 373 – 391. <https://doi.org/10.1080/14733280701631833>.
- Rothman, Linda, Ron Buliung, Teresa To, Colin Macarthur, Alison Macpherson ja Andrew Howard. 2015. "Associations Between Parents' Perception of Traffic Danger, the Built Environment and Walking to School." *Journal of Transport & Health* 2(3): 327–335. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jth.2015.05.004>.
- Räsänen, Marjo. 2008. *Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B: 90. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Scannell, Leila, Robin S. Cox, Sarah Fletcher ja Cheryl Heykoop. 2016. "That Was the Last Time I Saw my House': The Importance of Place Attachment among Children and Youth in Disaster Contexts." *American Journal of Community Psychology* 58(1–2): 158–173. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12069>.
- Seamon, David. 2023. *Phenomenological Perspectives on Place, Lifeworlds, and Lived Emplacement*. The Selected Writings of David Seamon, toimittanut David Seamon. Lontoo: Routledge. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.4324/9781003328223>.
- Strang, Veronica. 2017. "Reflecting Nature: Water Beings in History and Imagination." Teoksessa *Waterworlds, Anthropology in Fluid Environments*, toimittaneet Kirsten ja Frida Hastrup, 247–278. New York, Oxford: Berghahn.
- Wank, Aubrey A., Matthias R. Mehl, Jessica R. Andrews-Hanna, Angelina J. Polsinelli, Suzanne Moseley, Elizabeth L. Glisky ja Matthew D. Grilli. 2020. "Eavesdropping on Autobiographical Memory: A Naturalistic Observation Study of Older Adults' Memory Sharing in Daily Conversations." *Frontiers in Human Neuroscience* 14(238): 1–14. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2020.00238>.
- Vasey, Thomas V., Suzanne J. Carroll, Mark Daniel ja Margaret Cargo. 2022. "Changing Primary School Children's Engagement in Active School Travel Using Safe Routes to School Interventions: A Rapid Realist Review." *International Journal of Environment* 19 (9976). <https://doi.org/10.3390/ijerph19169976>.
- Weber, Sandra. 2008. "Using Visual Images in Research." *Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*, toimittaneet Gary Knowles ja Arda L. Cole, 41–54. Lontoo: Sage.

Päivi Granö on professori ja emerita tutkija Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. Hän on Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen ja Turun yliopiston maisemantutkimuksen dosentti.